

Somló várának látképe a Szent István-kilátóból, a háttérben Somlószőlős házai
(Fotó: Adolf Krisztina)

Fülöp András

Vár a szőlők felett: Somló vára

Veszprém megyében, Devecser közelében emelkedik Somló vulkanikus hegye, mely évszázadok óta híres borairól. „Rideg Somlyó, térföldi remete” – írta róla Vörösmarty Mihály, s hogy miért, arra Eötvös Károly adja meg a választ: „A remete magánosan él odújában. Se közel, se távol semmiféle társa. Így áll a síkság közepén Somlyó. Körös-körül semmi hegy, semmi domb.” E hegy északi nyúlványán emelkedik a vár romja, melyet Kisfaludy Sándor „népesített be” regéi hőseivel, és amely immáron tíz éve tárgya a régészeti kutatásnak.

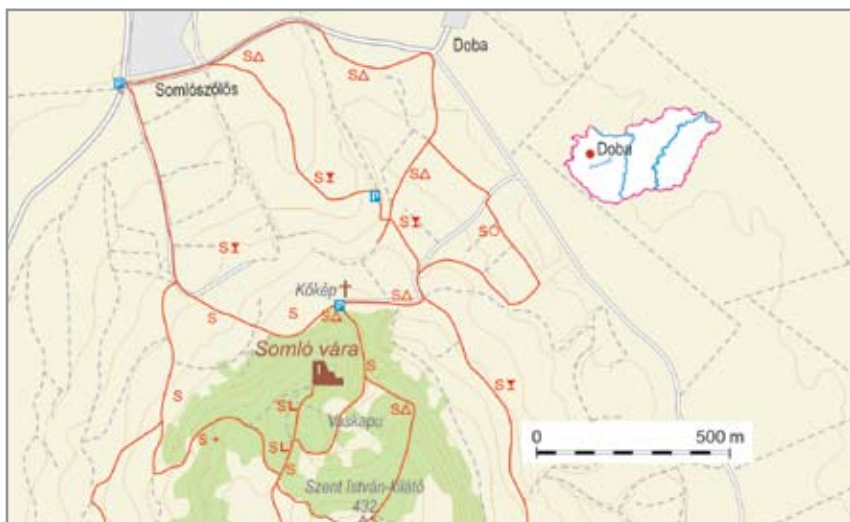
Somló várát (castrum Somlo) 1352-ben említik az írott források, amikor a király birtokolta. Ekkor Nagy Lajos megfosztotta a várnagyságtól Csenik fia Jánost, és az uradalmat Himfi Benedeknek adta. A vár történetével közelmúltban foglalkozó kutatók, így Koppány

Tibor és Horváth Richárd más és más úton próbálták kikövetkeztetni a vár építésének valószínű idejét. Arra a megállapításra jutottak, nem zárható ki, hogy a vár viszonylag későn, a 14. század második negyedében épült fel, az említett Csenik révén. A várat 1386–89 között Mezőlaki Zámbo Miklós tárnokmester bírta zálogbirtokként, ám tőle Zsigmond király előbb visszaváltotta, utóbb elcserélte Garai Miklóssal.

A Zsigmond halála utáni belharcok során 1441–42-ben rövid időre az Ulászló-párti Rozgonyiak szereztek meg Somló várát, melyet 1446 nyarán már vissza is vett Garai László. Halálát követően Garai Jób 1461-ben elcserélte Somlót Tapsonyi Antimus Jánossal, amit 1470-ben szerzett vissza. 1478-ban a Szécsiek által indított közismert leánynegyed-per miatt elkészítették a teljes Garai-vagyon becsüjegyzékét, amiben megtaláljuk a somlói vár leírását is. Noha ebben az épületeket meglehetősen részletesen felsorolják, egyelőre le kell mondanunk arról, hogy konkrétan is azonosítsuk őket. Jórészt azért, mert a felbecsült épületek, helyiségek nagy része vélhetően a felső várban található, ahol csupán a felmenő falakból vonhatunk le következtetéseket, hiszen ott ásás még nem volt. Garai Jób a vagyonából a Szécsieknek megítélt nyolcadrészt végül úgy váltotta ki, hogy 1479-ben Somlót eladta a királynak, aki azt Kinizsi Pálnak adományozta tovább. Kinizsi halálát követően Somló Szapolyai István kezére került, aki azt 1495-ben Bakócz Tamás egri püspöknek, későbbi esztergomi érseknek adta el.

1517-ben Bakócz végrendeletében Somlót unokaöccsére, Erdődy Péterre hagyta. Az uradalmat végül Erdődy ifj. Péter 1547-ben elzalogosította Devecseri Choron Andrásnak, akinek fia János 1558-ban végleg

Somló várának romjait több turista útvonalon érhetjük el

megszerezte Somlót. Choron János egyúttal a család utolsó férfi örököse volt, és 1584-ben bekövetkezett halála után a női leszármazottai révén hagyományozódott tovább Somló vára. Így történhetett, hogy 1604-ben ifj. Nádasdy Tamás írja, hogy váraiban, így Somlón is, már csak a falak állnak. A vár 17. századi állapotáról fennmaradt még néhány leírás (1629, 1667), melyet a közelmúltban publikáltak, és az azokban leírt épületrészek – elsősorban az alsó várban – azonosíthatók a vár ma ismert épületeivel. 1707 körül időlegesen kuruc katonák rendezkedtek be a várban. 1721-ben Illésházy Miklós kancellár vásárolta meg a várat, majd veje, Erdődy László révén az uradalom visszakerült egykori birtokosaihoz.

A vár épületeinek állaga, mint láttuk, már a 17. században romlani kezdett, de nagyobb mértékű pusztulásukra a 18. század folyamán került sor. Amikor 1808 őszén Gyurikovits György történelem- és földrajztudós a helyszínen járt, már a vár romos állapotát rögzítette rajzain. Ugyanezt örökítette meg Könyöki József 1886-ban készült vázlatos alaprajzán és falnézetein.

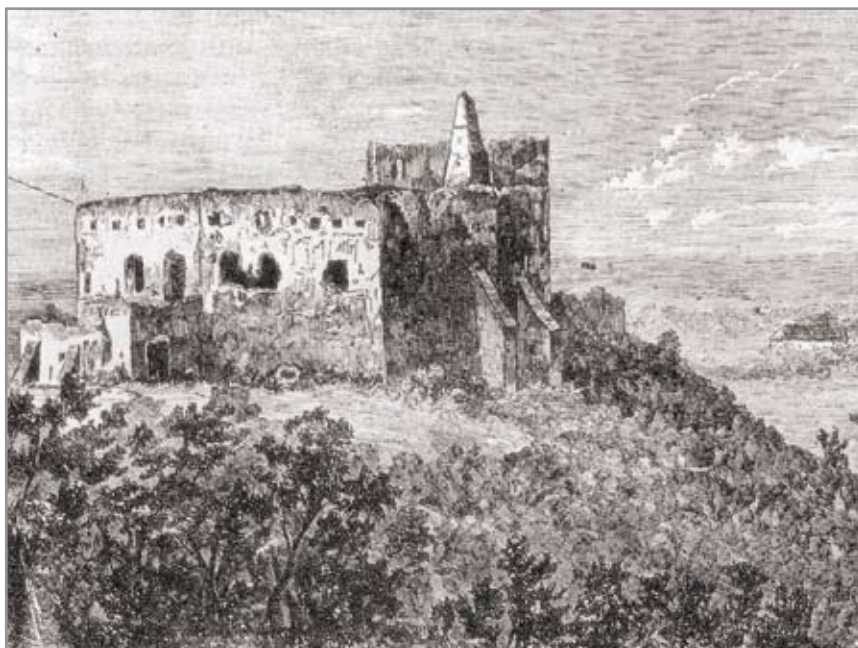
2002 és 2006 között összesen négy ásatási idényben régészeti feltárást folytattunk az alsóvár területén. Az idei évben a vár állagvédelmi munkáihoz kapcsolódóan került sor falkutatásra, aminek eredményeképpen tovább lehetett finomítani az eddigi ismereteket. Az így kirajzolódó építéstörténetnek legfontosabb mozzanatait gyűjtöttük csokorba.

A vár eddig ismert legkorábbi periódusa, egy a felsővár nyugati-délnyugati részén található L alaprajzú vastag falszakasz, talán egy torony emléke. Egyetlen műrészlete egy törtkőből rakott, csúcsíves boltívvel képzett ajtó, de ez önmagában sajnos nem ad támpontot e periódus pontosabb keltezéséhez.

A második periódusban a toronytól keletre megépült a felsővár körítőfala, és a felsővárba vezető kapuépítmény, benne a felvonóhidas kapu egyik perselyköve ma is látható. Lehet, hogy már ekkor elbontották a feltételezett torony délnyugati felét, és maradék falainak felhasználásával egy tömörre falazott, ék alakú faltömböt alakítottak ki.

Feltehetően a második periódusban létesülhetett az alsóvár eddig legkorábbinak tekinthető épülete, egy kapuépítmény, amit az alsóvárat kívülről körítő sziklaárkon átvezető híd segítségével lehetett megközelíteni. A szint a terepszinttől számított első emeleten volt, ahol egy vastag gerendákra fektetett pallóterítés képezte a járófelületet. A gerendák fészkeit a régészeti kutatás során pontosan azonosítani tudtuk a kapuépítmény déli falában. Magát a kapuépítményt később belefoglalták egy nagyobb épületbe.

A kapuépítményről további hídszerkezet vezetett a felsővári kaputoronyhoz, melynek bizonyára volt egy közbelső pillére is, a későbbi pillér helyén. A feltárások során világossá vált, hogy a „korai” alsóvári kapuépítményhez később északról hozzátoldottak egy épületet, mely az alsóvári udvar felé három, valamikor fatokos ablakkal, északra pedig egy kőkeretes ajtóval

1870 körül készült metszet a vár délnyugati nézetével

Kvádermintás vakolattal ellátott épület, feltárás után (Fotó: Fülöp András)

Somló várának romjai (Müllner János fotója, 1910 körül. MKE könyvtára)

és egy fatokos ablakkal nyílt. Az épület északi falán nagy felületben feltárhattuk a külső vakolatot, melybe kvádermintát karcoltak bele, ám az egykori festésnek már nem lehetett nyomait sem megtalálni. A régészeti adatok – elsősorban kerámialeletek – alapján az épület a 14. század végén – 15. század elején létesülhetett.

A 15. század második felében egy nagyobb átépítésre került sor a várban. Az alsóvár udvara, továbbá a legkülső (lőrészekkel és gyilokjáróval ellátott) várfalöv sorolható ehhez a korszakhoz, egymással szoros összefüggésben épültek. A feltárások és az idei év tavaszán végzett falkutatás azt mutatta, hogy a legkülső várfal hosszú időn keresztül, szakaszosan épült ki. Ilyenre látunk példát a délnyugati külső körítőfalnál, ahol az északi, hosszabb falszakaszt megépítették, egészen az alsó várudvarra vezető, alább ismertetendő kapu előteréig. A megtalált nyomok arra utalnak, hogy ott valami ideiglenes lezárást („kapuépítmény”) kaphatott, majd egy falvarrattal folytatták déli irányba a falazást, egészen a külső kapuig, megszüntetve az ideiglenes lezárást, létrehozva egy falszorost.

A külső kapu viszonylag jó állapotban maradt meg, szerkezetéről azonban még nem tudunk mindent, hiszen belsejében nem volt régészeti feltárás. A kivitelezés során felállított állványról azonban közelről meg lehetett vizsgálni a falszövetet. Első ránézésre is meghatározható az egykori felvonóhíd mérete, hiszen az azt felhúzott állapotban befogadó tükör épen megmaradt. Ebből egy közel 3 m hosszú hidat feltételezünk, és mivel a kapu előtt ma is húzódo szárazárok ennél jóval szélesebb, arra következtetünk, hogy egy közbülső letámasztó pillérnek is kellett lennie. A csúcsíves kapunyílás fölött nemcsak a láncot vezető csigának helyet adó nyílás, hanem a csigát tartó faszerkezet is máig megmaradt. A külső oldalon a perselykövek határozzák meg az egykori járószintet, belül pedig gerendafészek jelölik ki a gyilokjáró szintjét.

A 15. század második felében épült ki az alsóvár udvarának pártázatos, gyilokjárós, egyszerű lőréses körítőfala is. A délnyugati falában kialakított két kulcslyuk alakú lőrése mellett egyszerű kialakítású, állított téglalap alakú, enyhén rézsűs kávájú lőrészek is voltak láthatóak. Az alsóvár mai, törtkőből rakott, csúcsíves bejárata önálló védelemre képtelen. Láttuk, hogy amíg a külső várfalöv nem épült ki teljesen, valamilyen lezárást kapott. Ennek további nyoma egy a kapu fölött azonosított hiány a falban, melyben beforduló meszelés volt. Feltehetően valami faszerkezet léphetett ki a falszoros felé, szoros összefüggésben a belső várfalöv gyilokjárójával. Amikor a falszoros megépült, tovább már nem volt szükség e szerkezet megtartására, befalazták ennek az építménynek a helyét, folytonossá téve a pártázatos falat. A nyugati övezőfallal részben köpenyeyzték, részben meg is emelték a korábbi körítőfalat, egyúttal elfalazták a feleslegessé vált korai kapuépítményt. A felsővárba ezután egy belül üreges pillér segítségével lehetett feljutni: e pillérre faszerkezetű lépcső

A felsővár 2004-ben, délnyugatról
(Fotó: Fülöp András)

A felvonóhíd láncát vezető csigát tartó faszerkezet a kapu fölött
(Fotó: Fülöp András)

A külső kapu délről
(Fotó: Keserű László)

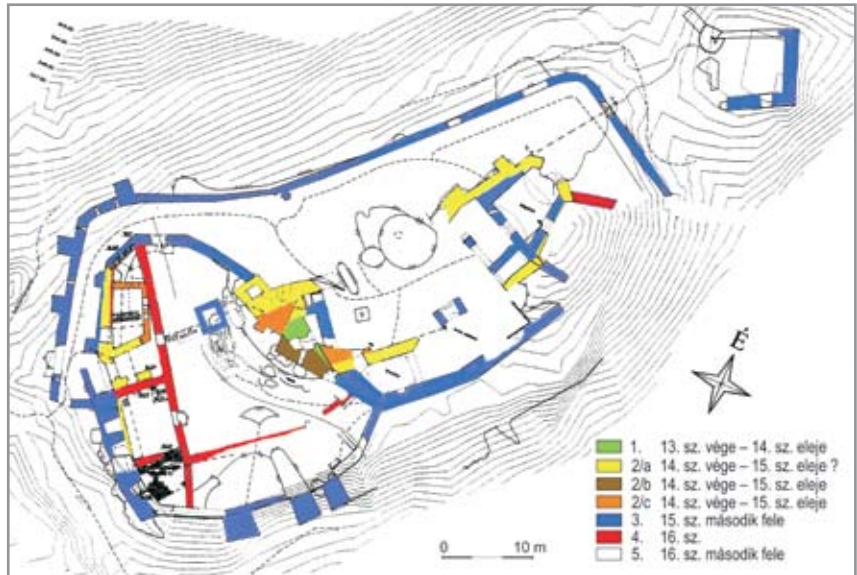
vezethetett fel, mely egy hídon át biztosította a feljárást a felsővári kapuépítmény felé.

Nagyjából ugyanebben a periódusban a felsővár keleti vége beépült egy palotaszárnyal, a földszinten két nagy csúcsíves árkádívvel, illetve egy emeletre vezető lépcsőházzal és annak folytatásában csigalépcsővel. A felsővár délkeleti körítőfalának déli, hegyoldal felé eső oldalán egy alapincézett, az udvar felé talán zárterkélyt hordozó kiugrással kialakított szárnyat hoztak létre, és ennek földszintjén kapott helyet a konyha, melynek gúla alakú kürtője a várrom jellegzetes kontúrjának meghatározó eleme. Ez az impozáns kürtő a középkorban természetesen nem látszott kívülről, hiszen – mint minden hasonló szabadkémény – a tetősík alatt, lényegében a padlástérben helyezkedett el. Ma is megvan az a kőből kifaragott kiöntővályú, melyen keresztül a mosogatólevet a falon kívülre juttatták.

Ezt a periódust az említett keleti palotaszárny, az udvar déli oldalán emelt ún. zárterkély in situ ablakai, és néhány kihullott, de feltételezhetően e periódushoz tartozó nyíláskeret szintén a 15. század közepére-második felére kelteznek, ám ezen belül, – amint arra már korábban rámutattunk, – az építető személyére ma még korai lenne következtetni.

A következő periódusban megépült az alsóvár délnyugati felét elfoglaló épületszárny. Ennek építése során a korábbi várfalöv gyilokjárójának egy részét megszüntették, nyugat felőli szakaszát belülről köpenyezték (eltakarták pl. a már említett kulcslyuk alakú lőrésüket), majd nagy, nyugat felé nyíló ablakokkal törték át a korábbi körítőfalat (hasonlóképp ablakok nyíltak a várudvar felé is). Érdekesség, hogy a korábbi kaput és a tőle délre eső környezetét egynemű törmelékkel feltöltötték, ezért az új épület földszintjén nem voltak helyiségek. Az emeletet – akár csak a felsővári kapuépítményt – az alsóvárban meghagyott toronyszerű építményről lehetett megközelíteni. Erre kívülről, vélhetően egy falépcsőn lehetett feljutni, talán erre utal az 1667-es összeírás is. Az épületszárny valójában L alaprajzú volt: a nyugati szárnyal kötésben lévő déli szárnya már rendelkezett földszinti térrel, az ide vezető bejárat egyik, megmaradt káváját a délkelti falszakaszban találtuk meg. A beforduló épületszárny további részletei nem ismertek, ezekre a további ásatások deríthetnek fényt. Ugyanebben a periódusban az alsóvár délnyugati szakaszán lévő pártázatot megszüntették és felfalazták a mai magasságára. A nyugati szárny keletkezését részben az adja, hogy a padlója alatti feltöltésben jellegzetes, 15. század végére, de inkább a 16. század első felére keltezhető leletanyag került elő, így legvalószínűbb, hogy ezt a periódust a Choron-időszakhoz kell kötnünk.

A várban az elmúlt évtizedben elsősorban állagvédelmi munkák folytak, és ahhoz kapcsolódott az éppen aktuális régészeti feltárás. Most az építető, az MNV Zrt. a régészeti eddig jól ismert alsóvár hasznosításának lehetséges módját vizsgálja, ehhez kapcsolódóan a közeljövőben újabb ásatások várhatók. ♡

A vár periodizációs alaprajza (Fülöp 2007 nyomán)

A felsővári konyha 2012-ben (Fotó: Kósa Pál)

Az alsóvár udvarának nyugati fala a belső kapuval, 2008-ban (Fotó: Keserű László)